

Hellig tre kongers løb på Agersø og Omø

Af Christian Heilskov Rasmussen

Beskrivelsen af Hellig tre kongers festlighederne på Agersø og Omø i 1969 er fremkommet som en del af de undersøgelser, Nationalmuseet, Dansk Folkemindesamling og en række etnografer, sociologer, historikere og jurister i samarbejde med Skælskør Egnshistoriske Arkiv har i gang vedrørende de konsekvenser sammenlægningen af Agersø, Omø, Magleby, Tjæreby, Skælskør, Eggeslevmagle og Boeslunde kommuner i 1966 har haft for en række sociale, politiske og økonomiske forhold.

Beskrivelsen og de meninger, som fremkommer i artiklen, står imidlertid for forfatterens egen regning.

Anvendt metode ved undersøgelsen

I dagene før og efter Hellig tre kongers aften opholdt jeg mig på Agersø for ved selvsyn at studere hvordan, hvem og hvor man 'løb Hellig tre konger'. Efter Hellig tre konger var jeg på Omø for at få kendskab til forløbet af skikken dette år. Da indtrykkene fra Omø er spredte og vage, skal jeg til beskrivelse af skikken holde mig til, hvad jeg så og hørte på Agersø.

For at se, hvor mange på de to øer der stadig deltog i gennemførelsen af skikken, som aktiv udklædt eller som tilskuere, blev der ved stor velvilje fra lærerne Ib Andersen på Omø og E. Fischer på Agersø og deres elever, delt spørgeskemaer ud til samtlige de to øers faste beboere.

Spørgeskema-tekniken giver mulighed for at se, hvor stor en del af den samlede befolkning, der på den ene eller anden måde er bærere

Christian Heilskov Rasmussen

af skikken. På denne måde undgås i højere grad forkerte eller mangelfulde udsagn som: „... man løber man besøger man udklæder sig“.

Det er værdifuldt at vide, *hvem* der gør de forskellige ting. I spørgeskemaet er der derfor også taget hensyn til tilskuerne, som har en ligeså traditionsbunden handlemåde som de udklædte.

Den følgende beskrivelse af Hellig tre konger-skikken er af forløbet i dag, som jeg så og hørte om den på de to øer. Jeg har ikke betragtet det som min opgave at efterspore dens historiske forløb og tidligere udbredelse. De passager, der er medtaget om skikkens historie og vej til øerne, udtrykker beboernes opfattelser, og har som sådanne stor værdi for beskrivelsen af skikken i dag.

Øboernes beskrivelse af skikkens historie

De fleste af de folk på Agersø, jeg udspurgte om skikkens oprindelse, mente, at den var en gammel katolsk skik. De mente, man i Skælskør, udklædt som de hellige tre konger, gik syngende fra hus til hus. Ved protestantismens indførelse fortsatte skikken, men 'degenererede' – som øboerne siger – langsomt til, hvad man kan se i dag. Skikken skulle fra Skælskør være kommet til øerne. Andre mener, traditionen på et ret sent tidspunkt, i midten eller slutningen af forrige århundrede, er kommet til Agersø fra Langeland. En kone fra Langeland holdt hus for sin søn, der var bestyrer på Egholm, og hun hentede en del langelandske karle og piger dertil. Om disse nye folk genoplivede, supplerede eller indførte skikken, er der forskellige mening.

Når jeg spurgte folk ud om skikkens oprindelse, blev jeg altid på et eller andet tidspunkt i samtalen henvist til nogle artikler i ugebladene 'Hjemmet', 'Familie-Journalen' og 'Ude og Hjemme' *).

*) Kun billederne i 'Hjemmet', nr. 1 1961, er autentiske; de andre billeder er taget på andre tidspunkter, og de oprindelser til skikken, der er trykt, afspejles i folks svar.

*Hellig tre kongers løb på Agersø og Omø**Hellig tre kongersaftens forløb for 40 og 70 år siden*

Når jeg har valgt periode 40 til 70 år tilbage skyldes det, at fortællerne dels refererer egne oplevelser, dels hvad de har fået at vide af deres forældre. Visse af de nævnte ting kan dog godt ligge udenfor tidsperioden.

Om dette punkt har jeg fået mange oplysninger hos gårdejer Lars Peder Nielsen, Agersø, som er meget egnshistorisk interesseret. Han har lavet et museum, og opbevarer mange dragter fra tiden omkring og før århundredskiftet. Han plejer at udklæde interesserede i disse dragter Hellig tre kongers aften, men kan derudover ikke siges at have afgørende indflydelse på gennemførelsen af skikken på øen.

Hellig tre kongers aften klædte unge og gamle sig tidligere ud i forskellige dragter og gammelt tøj. Som masker brugte de sammenrippet gaze, der var farvet med rødbedesaft, så saften løb ned ad kinderne', sagde alle med mindets salige tonefald. Tilsyneladende var ingen udklædte som bibelske figurer. Alle beboerne på Agersø var samlet hos familie og venner i Agersø By. I udkanten af byen og på landet var husene tomme denne aften. De helt små børn var ikke udklædte, men fulgte som en hale efter de udklædte.

De, som 'løb' Hellig tre konger, var udklædte til ukendelighed, det skulle de i hvert fald gerne være, for når de kom ind i stuerne til de ventende ikke-udklædte gæster og beboere, skulle de nørig genkendes. Blev de genkendt, skete der dog ikke noget, og der var ingen konkurrence forbundet ved at genkende og blive genkendt.

De udklædte kom ind alle de steder, hvor der var lys; nogle enkelte steder på ruten kunne døren dog godt være låset, som hos gamle eller syge, men det hørte til undtagelsen. Når de udklædte kom ind i stuen, blev de mødt af forventningsfulde børn og voksne, som prøvede at lokke nogle ord fra dem og derved afsløre deres identitet. De udklædte var dog tavse, og kun nogle børn kunne man lokke til at sige noget.

Christian Heilskov Rasmussen

I hjemmene bød man måske nogle småkager, som de udklædte stak i lommerne, da de dårligt kunne spise dem uden at tage masken af.

Efter at de udklædte havde set sig lidt om i stuerne og måske lavet lidt sjov med de tilstedeværende, forlod de huset lige så stille som de ankom. Udenfor lyttede de gerne ved vinduerne og hørte, om man havde genkendt dem. Der fortælles dog også om mere voldsom optræden, som også skulle være skyld i, at mange, især ældre, låsede døren. Nogle af de unge karle kunne ofte have fået en del våde varer under vesten, inden de kom afsted, og så kunne de lave en farlig kommers med deres store træsko og svingende stokke.

Præsten og skolelæreren kunne være sikre på at få mange besøgende, og var de nye i embedet, blev deres reaktion ved denne lejlighed betragtet med særlig interesse. Når de udklædte kom hjem, blev der serveret kaffe, punch og æbleskiver, og de ældre spillede kort. Hvis vejret var dårligt med slud og blæst, kom der ikke mange udklædte rundt, men var det tørvejr, deltog 'alle' – unge og gamle. De unge kom rundt til de fleste af husene, medens de ældre oftest nøjedes med at besøge et par naboer, der var også nogle, som kom hele vejen rundt.

Hellig tre konger-skikken på Agersø i dag, 1969

I dagene efter nytår bliver der hos købmændene i Agersø by udstillet masker i vinduerne. De er alle af plastic, og kan derfor bruges flere år i træk. Jeg så ingen hjemmelavede masker i brug. Maskerne hos købmændene forstiller alt; der er gammeldoms-masker, romersk legionær-masker, marsmands-masker og dyremasker. Bortset fra et lille barn, der havde en Micky Mouse-maske, var der ingen af de udklædte, der havde dyre-masker på. Man holdt sig til menneskelignende masker, som så til gengæld var forvredne på alle måder.

Det er nok lidt meget at sige, at der er sket en væsensændring i forhold til tidligere tiders udførelse af skikken. Men i dag dominerer

Hellig tre kongers løb på Agersø og Omø*Hos købmanden ligger fantastiske masker til salg*

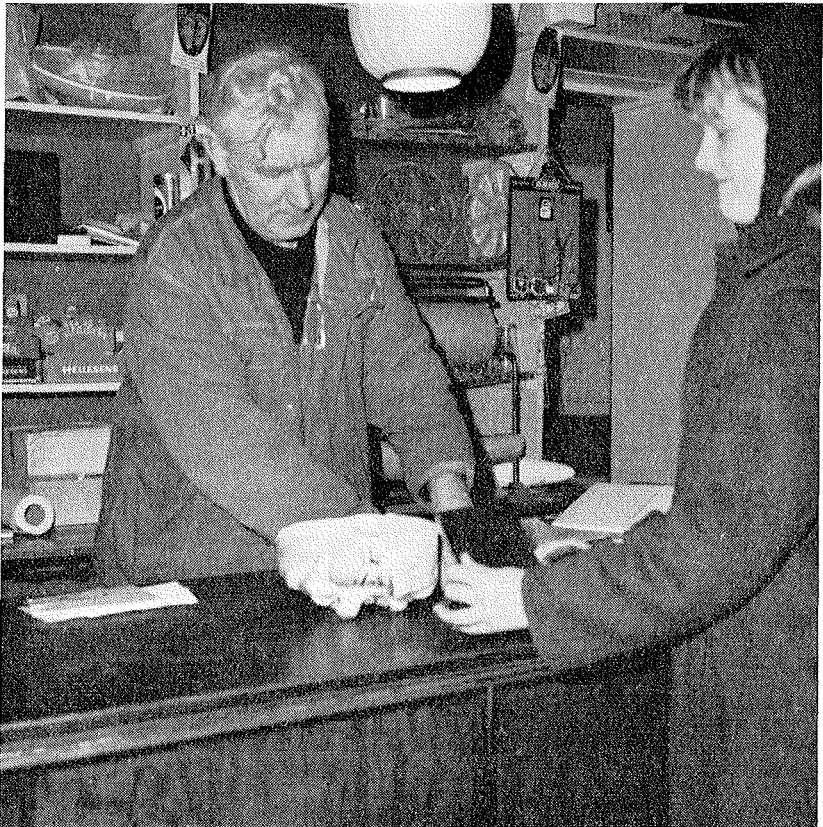
børnene billedet; der er færre udklædte voksne, idet de fleste nøjes med rollen som tilskuere. På Agersø havde ifølge spørgeskemaet 26 voksne og 36 børn været udklædte. På Omø var tallene 3 voksne og 13 børn.

De fleste voksne, som på Agersø var udklædte, besøgte kun en 4-5 husstande. Men der var også nogle, der ligesom børnene besøgte op til 30-40 hjem.

Christian Heilskov Rasmussen

Efter middag ved 18-tiden samledes de fleste af øens beboere hos venner og bekendte i Agersø by og særlig i husene omkring gadekæret, thi i udkanten af byen kommer kun få udklædte. Det er for besværligt og langt.

Allerede ved 19-tiden møder man i de krogede gader løjerligt udklædte små børn, gerne et par stykker sammen. De har ikke noget

Maskerne købes inden Hellig tre konger hos Agersø købmand

Hellig tre kongers løb på Agersø og Omø

imod at blive fotograferet, men forsøger man at lokke nogle ord fra dem, så går de hurtigt videre. Noget senere kommer de større børn, og mellem 21 og 23 kommer de voksne. Det er omkring kl. 21, der er flest på farten.

Det er vidt forskellige udklædninger, man ser. Selv om den mundering, man oftest træffer på, er vendte overfrakker med kraven godt oppe om ørerne, så ser man også mere fantasifuldt udklædte månemænd med daskende varmedunke, gamle fulde stoddere og fine frøkenere, og indtil ukendelighed udstoppede personer, som udstandselig med deres store korpus støder til de andre. Der er også nogle, det er især pigerne, som har iført sig deres oldeforældres fine selskabstøj. Fæles for dem alle er imidlertid maskerne.

Der kom en del venner og familie fra 'fastlandet', som også var udklædte, og blandt dem var der et par stykker, som ikke havde maske.

I husene sidder familie og venner, parate til at modtage de udklædte. Man har stillet kager, slik og frugter til side på et bord, så man har noget at byde af, og én sidder klar ved en blok for at holde regnskab med, hvor mange udklædte, som kommer ind. Der er en vis prestige ved at have haft mange udklædte på besøg.

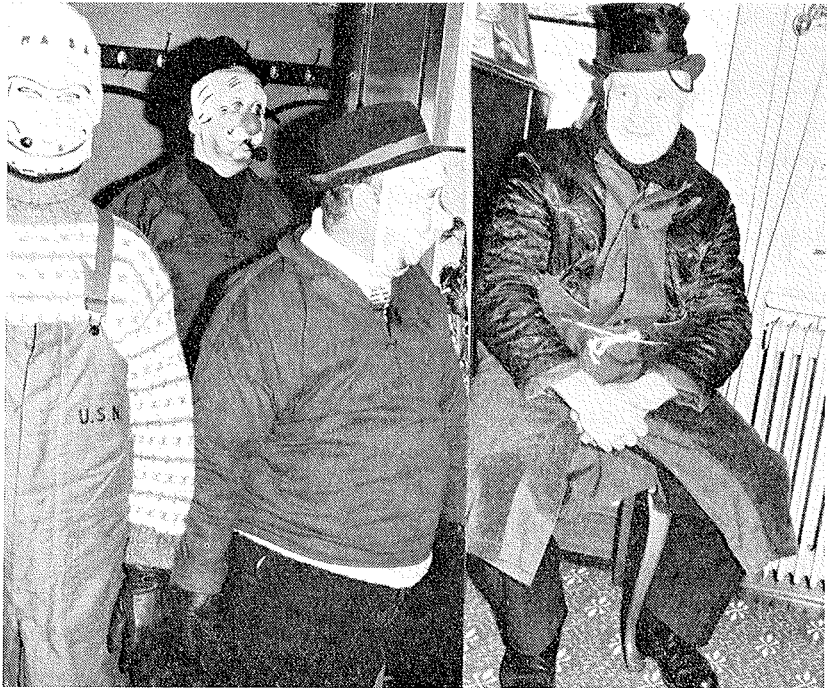
Når de udklædte kommer ind, byder man kager, og man forsøger at få dem til at sige noget, så man derved kan genkende dem. Med dette har man kun held blandt de yngste. De udklædte bliver som regel stående meget fremsommelige inde i stuen og lader sig vise, og når man spørger dem ud, nikker eller ryster de blot på hovedet, og efter nogle minutters forløb forsvinder de igen.

Nogle få af de udklædte går op i deres rolle og spiller døddrukne. Nogle laver også sjov med tilskuerne, men jeg har på fornemmelsen, at det kun var dem, der var blevet genkendt.

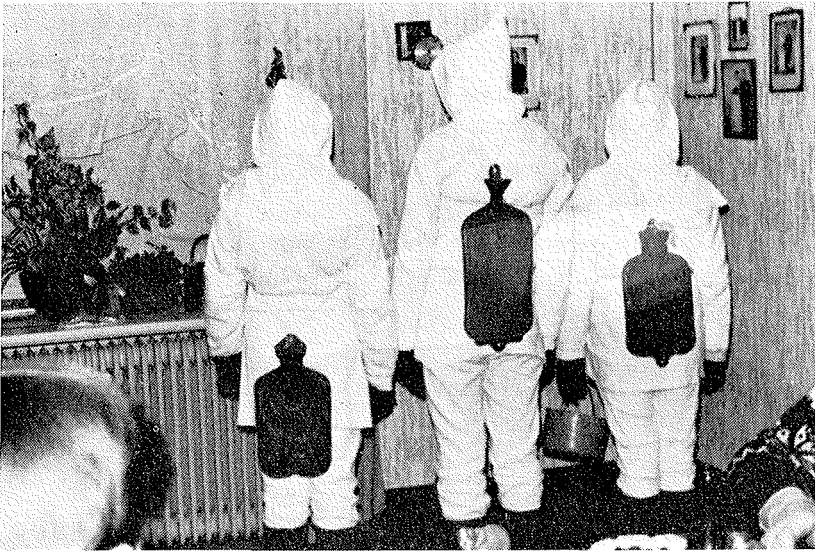
De udklædte bliver gerne efter besøget stående i forstuen eller ved vinduerne for at høre kommentarer.

Christian Heilskov Rasmussen

Medens man venter på nye udklædte gæster, taler man om dagligdags problemer, landbruget, fiskeriet og øens fremtid under den nye kommunestruktur, man 'ordner' verdenssituationen eller man laver kort- og tryllekunstner. Ind imellem serveres kaffe med smurte boller, småkager og æblekage, eller mændene får sig en stille 'svalebajer'. Man har det roligt og hyggeligt sammen, og der er ingen tvivl om, at Hellig tre kongers aften er en af de vigtigste dage i Agersøs kalender. Mange gav udtryk for, at denne aften, i dag som tidligere, er årets største fest. Ved 23-tiden kan der stadig komme en enkelt ud-

*Mange af Hellig tre kongers løberne er udstoppet til ukendelighed
Til højre en træt, ældre »løber«, gdr. Smigelov Pedersen, Agersø*

Hellig tre kongers løb på Agersø og Omø*Så er månemændene landet på Agersø*

klædt. Det er som regel en voksen, som alligevel har fået lyst til at løbe rundt et par steder. Så låner han noget tøj og en maske og løber over til naboen eller andre venner.

Hos børnene er udklædningen planlagt i forvejen, men hos mange af de voksne skyldes den ofte en pludselig indskydelse, „... det kunne jo alligevel være sjov ...“

Hvem løber man Hellig tre konger hos på Agersø?

Det siges nok, at man går ind i de huse, hvor der er lys, men det passer ikke helt med de resultater, der fremkom i spørgeskemaet. I et af spørgsmålene skulle man sætte kryds ud for de hjem, man havde besøgt. Ved at lægge krydserne sammen kunne man for hver husstand konstatere, hvor mange besøgende der havde været. Husstandene havde i skemaet samme rækkefølge som gadenumrene. Det kunne

Christian Heilskov Rasmussen

her konstateres, at nabohuse havde så forskellige besøgstal som 50, 6, 0, 48, 12, 41, 3, 9, 27, 29, 7, 24 og 32.

De fleste af de besøgte huse har haft mellem 15 og 20 udklædte ind, men der er enkelte huse, hvor der har været op til 75 udklædte – efter egne opgivelser. Heraf kan mange godt være gengangere. Man har byttet masker og er så løbet en tur til.

Man kunne forestille sig, at det svingende besøgstal hos naboer skyldes social lagdeling eller anden gruppering, men det har ikke været muligt at få bekræftet denne påstand udfra det indsamlede materiale.

Forskellene i besøgstal kommer snarere af, mener folk, at de udklædte går ind, hvor de kan regne med, at der er tilskuere og nogle, de kender, så de kan blive set og selv lave noget sjov. Det rygtes, og man ved fra tidligere, hvor der er mange gæster og tilskuere.

Det skal indrømmes, at forklaringen måske ikke er udtømmende, men det har ikke været muligt ved den benyttede metode at komme en løsning nærmere.

Resultatet af spørgeskemaet til Agersø og Omø

Det var ikke muligt uden stort besvær at få det nøjagtige indbyggertal på de to øer. Fra postvæsenet blev det oplyst, at der på Agersø er 122 helårshusstande med ca. 370 beboere. På Omø er tallene 88 husstande med 240–50 beboere. På Agersø havde 90 husstande med ialt 212 børn og voksne udfyldt det skema, hvoraf en del sammen med resultaterne er gengivet. På Omø havde 60 husstande med 138 børn og voksne udfyldt skemaet. Mange af skemaerne er udfyldt noget fejlagtigt, og en del børn har udfyldt de rubrikker, som kun de voksne skulle have udfyldt. Det er derfor vanskeligt at angive svarernes aldersfordeling.

Til trods for disse mangler og fejl giver skemaet et ganske godt billede af Hellig tre konger-skikken på de to øer idag.

Hellig tre kongers løb på Agersø og Omø

Anvendt spørgeskema med tilføjede resultater:

	Agersø			Omø		
	Ja	Nej	Antal	Ja	Nej	Antal
<i>1-4 besvares kun af voksne:</i>						
1) Var De hjemme H3K aften?	66	88		89	19	
2) Havde De gæster, der var der hele aftenen — og hvor mange.....			26 ¹ (233)			11 ² (30)
3) Hvor mange udklædte personer fik De besøg af i aftenens løb?			34 ³ (222) g: 65,0			31 ⁴ (246) g: 7,9
4) Hvor mange ikke - udklædte personer fik De besøg af i aftenens løb?			12 ⁵ (21)			4 ⁶ (7)
<i>5-8 besvares af voksne og børn:</i>						
5) Var De/du gæst hos familie eller venner?	107	69		21	106	
6) Løb De/du selv Hellig 3 konger?	60	122		16	112	
7) Var De/du udklædt, da De/du løb Hellig 3 konger?	62	87		16	111	
8) Hvor mange løb De/du Hellig 3 konger hos?			26 voksne 36 børn besøgte ialt 1464 hjem g: 23			3 voksne 13 børn besøgte ialt 180 hjem g: 11

Noter: 1, 2, 3, 4, 5, 6; tallene er på samlede antal husstande, som modtog besøg. (Tallene i parentes ang. det samlede antal besøgende for de nævnte husstande.) g=gennemsnit. — Her er listen over husstande i Agersø by ikke medtaget; den omtales senere.

Kommentarer til skemaet og resultaterne:

Spørgsmål 1) Det fremgår, at procentvis flere folk på Agersø tager på besøg hos familie og venner end på Omø.

Spørgsmål 2) Procentvis flere hjem på Agersø havde procentvis flere gæster denne aften end på Omø.

Christian Heilskov Rasmussen

Spørgsmål 3) Det antal husstande, som på Omø og Agersø har fået udklædte gæster, er næsten ens, men forskellen på gennemsnitstallene for de udklædte gæster på de to øer er slående. Dette skyldes, at medens de huse, man besøger på Agersø ligger samlet og er let tilgængelige for alle udklædte, løber man på Omø i to bykoncentrationer, i havnen og i byen, og udklædte fra det ene sted besøger ikke det andet.

Gennemsnitstallet for udklædte gæster pr. husstand på Agersø er efter beboernes egne angivelser 65. Det ligger nok en del i overkanten, hvad jeg senere skal kommentere.

Spørgsmål 4) Spørgsmålet er dårligt formuleret fra spørgerens side. Det kan muligvis angive, at man holder sig samme steder hele aftenen.

Spørgsmål 5) Igen ser vi, at man på Agersø denne aften går mere ud – man samles i Agersø By – end på Omø.

Der føres nøje kontrol med, hvor mange udklædte man får besøg af

Hellig tre kongers løb på Agersø og Omø

Spørgsmål 6) Ialt 62 løb Hellig tre kongers løb på Agersø og kun 16 på Omø. En udpræget forskel, også fællesskabet taget i betragtning.

Spørgsmål 7) Spørgsmålet er misvisende, og resultatet giver ingen oplysning. 'Løber' man Hellig tre konger, er man nemlig udklædt, såvel pr. definition som tradition, og er man ikke udklædt, 'løber' man ikke.

Spørgsmål 8) På Agersø er der et procentvis større antal voksne blandt de udklædte end på Omø. De udklædte på Agersø besøger også gennemsnitligt flere end på Omø.

Skemaet til beboerne på Agersø

I tilknytning til spørgsmål 8 skulle beboerne på Agersø sætte kryds ud for, hvilke af 82 husstande i Agersø by de havde besøgt. Det viste sig, at ialt 72 husstande havde modtaget udklædte gæster. Det samlede antal besøg af udklædte gæster ligger betydeligt lavere end summen af de tal på udklædte gæster, som efter beboernes egne angivelser besøgte deres hjem. Tallet er 2221, som man kan se under spørgsmål 3.

Denne forskel kan have mange grunde. Skemaet udfyldtes først 4 uger efter Hellig tre kongers aften, og man kan i mellemtiden have glemte det nøjagtige antal besøgende. En del har besøgt samme hjem flere gange i forskellig udklædning, men på skemaet kun angivet eet besøg.

Der var også en del familie og venner med fast bopæl udenfor Agersø, som løb Hellig tre konger, men som ikke har udfyldt skemaet. Det nøjagtige tal er nok noget højere end 1469.

Afsluttende bemærkninger

Som det fremgår af spørgeskemaet og egne iagttagelser er Hellig tre konger-skikken betydelig mere levende på Agersø end på Omø. Et par af grundene hertil skal nævnes.

Christian Heilskov Rasmussen

På Omø er der to befolkningskoncentrationer, havnen og byen. Mellem de to bebyggelser er der for lang afstand til, at de udklædte vil tilbagelægge den. Der er også en vis stejlhed mellem de to befolkningsgrupper, fiskerne og bønderne. Endelig er Omø også ved at blive et gammelmandssamfund, og der er ikke nok aktive folk til at gennemføre skikken. De to førstnævnte grunde er dog nok de væsentligste.

På Agersø er der kun én befolkningskoncentration; der er ret mange unge, og man står ikke splittede som på Omø.

Hvordan kan det nu være, at skikken på Agersø har kunnet bevarer så spontant i en tid, hvor folkloristiske træk andre steder forsvinder eller kunstigt bliver holdt i live? Det er ikke muligt at give et entydigt svar herpå. Muligvis har man i et lille samfund, hvor alle kender alle, og hvor man trods daglige tvistigheder føler sig som én gruppe overfor 'de andre', brug for at komme sammen og besøge hinanden på tværs af de daglige omgangscirkler. Dette er en meget funktionalistisk forklaring og næppe særlig dækkende.

Mange på Agersø er af den mening, at skikken i de sidste par år er taget til. Det skulle blandt andet skyldes den nye færgeforbindelse mellem øen og Stignæs, hvorved familie og venner udenfor Agersø kan komme til denne fest. De nye arbejdsmuligheder for agersøboerne på raffinaderiet og el-værket på Stignæs har også bevirket, at afvandringen fra øen er standset, og man derfor har mange aldersgrupper til at gennemføre skikken.

Hvorledes skikken på langt sigt vil udvikle sig, kan kun konstateres ved fremtidige undersøgelser.

Som et led i den igangværende 'Skælskør-undersøgelse' vil man efter en årrække igen ved observation og spørgeskemaer undersøge skikken: 'at løbe Hellig tre konger' på de to øer, Agersø og Omø. Det vil da være muligt at tegne udviklingen.